

<https://doi.org/10.15407/rksu.33.005>

УДК 027(450.621):025.171:[930.253:82-94:75.071.1Гец(477)]"1896/1971"

Ірина Гах, докторант,
Львівська національна академія мистецтв
(Львів, Україна)
E-mail: gachiruna@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5627-7039

РУКОПИСНА СПАДЩИНА ХУДОЖНИКА: «СПОМИНИ» ЛЕВА ГЕЦА

Мета роботи: Огляд рукописних матеріалів, пов'язаних з біографічними відомостями та творчою діяльністю українсько-польського художника Лева Геца (1896—1971), які зберігаються в бібліотеці оо. Василян у Римі. **Методологія** дослідження полягає у використанні історико-культурного підходу, що дозволяє застосувати хронологічний та системний методи, які не лише суттєво доповнюють біографію, а й вичерпно репрезентують творчу спадщину художника. **Наукова новизна** полягає в уведенні до наукового обігу маловідомих не оприлюднених документів, що суттєво поглиблюють відомості про життя і творчість відомого художника. Уперше здійснено огляд рукописної спадщини Лева Геца, яка зберігається в Італії. **Висновки.** Представлені матеріали архіву бібліотеки оо. Василян у Римі, віднайдені та опрацьовані автором, є практично невідомими. Відтак їхня перша публікація та дослідження не лише суттєво доповнять відомості про життєвий та творчий шлях Лева Геца, а й збагатять сучасну історію образотворчого мистецтва, а значний за обсягом матеріал про перебіг мистецького життя Східної Галичини в першій половині ХХ ст. та українсько-польські культурно-мистецькі взаємини 1944—1970-х років слугуватиме подальшим історичним та мистецтвознавчим пошукам.

Ключові слова: Лев Гец, спомини, щоденники, рукописна спадщина.

Цитування: Гах І. Рукописна спадщина художника: «Спомини» Лева Геца. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2024. № 2 (33). С. 5—26. <https://doi.org/10.15407/rksu.33.005>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

6 **Актуальність теми дослідження.** Рукописна спадщина є не лише важливим джерелом вивчення життя та діяльності окремих постатей історії, а й основою для дослідження суспільно-політичних, економічних та культурних процесів, що відбувалися з людиною в певний період. У більшості випадків у рукописних архівних матеріалах, зокрема — щоденниках, усі події описуються без відриву від часу, що суб'єктивно, неупереджено й правдиво відображає дійсність.

Рукописна спадщина польсько-українського художника Лева Геца доволі значна за обсягом, адже він був відомим мистцем, реставратором, музейником, брав активну участь у виставкових проєктах, багато листувався (особливо після Другої світової війни), був контактною та щирою людиною. Від 1930-х років і до самої смерті Гец вів «Щоденники», які протягом кількох десятиліть зберігалися в архівах Італії.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремі публікації критиків мистецтва першої половини ХХ ст. Миколи Голубця, Івана Іванця, Святослава Гординського, Павла Ковжуна в 1920—1930-х роках висвітлювали творчість та виставкову діяльність Лева Геца міжвоєнного періоду. В українських енциклопедичних виданнях (Історія українського мистецтва в 6-ти томах. Т. 4 (Книга друга). Київ, 1970; Історія українського мистецтва ХХ ст. у 5-ти томах. Т. 5. Київ, 2007) дуже коротко, але згадувалося про творчий спадок художника. Ім'я Геца входить до переліку українських графіків першої третини ХХ ст. у сучасних монографіях (Січинський М. Сучасна українська книжкова графіка. Торонто, 1956; Нестеренко П. Історія українського екслібрису. Київ, 2016; Мельник І. Українська ужиткова графіка кінця ХІХ — початку ХХ ст. Львів, 2019).

Творчість Геца досліджувалася в публікаціях польських науковців (Banach W. Nocna przechadzka Leona Getza po sanockich schodach // Tygodnik Sanocki. 23.01. 1998. № 4 (324); Banach W. Stuka wspolczana w Samek w Sanoku. Informator Muzeum Historycznego. Sanok, 1999; Jaskewicz B. Dzialnosc artystyczno-malarska Leona Getza ze szczegolnym uwzględnieniem Ziemi Sanockiej. Materiały Muzeum Historycznego w roku 1972) та експонувалася на виставках у Сяноку в 1973 та 1981 роках.

У 2000-х роках життя і творчий спадок художника стали об'єктом досліджень І.С. Гах (Лев Гец — музейник: маловідомі сторінки історії музею «Лемківщина» в Сяноку: 1930—1939 рр. // Народознавчі зошити. 2022. № 1 (163); Лев Гец — музейник та «Лемківщина»: Друга світова війна (продовження попередньої публікації) // Народознавчі зошити. 2023. № 2 (170); «Антологія стрілецької творчості 1915—17» — книга-альбом художника Лева Геца // Актуальні питання гуманітарних наук. Випуск № 5. Т. 1. Дрогобич, 2023; Лев Гец у виставкових проєктах Львова 1920-х: співпраця з Гуртком Діячів Українського Мистецтва // Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку. Вип. 44. Рівне, 2023; Лев Гец «Антологія стрілецької

творчости»: історія та художні особливості рукотворної книги-альбому Українських Січових Стрільців // Рукописна та книжкова спадщина України. 2023; Співпраця Лева Геца з Асоціацією Незалежних Українських Мистців 1931–1939 // Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку. Рівне, 2023). Тему творчих напрацювань Лева Геца було вперше озвучено на Міжнародній науково-теоретичній конференції «Мистецька і педагогічна спадщина Лева Геца у контексті мистецької освіти та культуротворчих процесів у Європі 1919—1960-х років» (ініціатор та організатор Ірина Гах) у Львівській національній академії мистецтв у жовтні 2021 року.

Натомість окремого дослідження чи публікації про рукописну спадщину Лева Геца — два зошити «Споминів» — донині не було.

Мета дослідження: уперше представити рукописи «Споминів» 1930—1944 років відомого художника Лева Геца.

Виклад основного матеріалу. Біографія Лева Геца є надзвичайно цікавою та наповненою різноманітними подіями, які суттєво позначилися на творчій діяльності художника. З юних років йому довелося пережити матеріальну скруту, важкі стосунки в родині, участь у військових діях та неодноразові поранення. Він успішно завершив навчання у Краківській академії мистецтв, у міжвоєнні десятиліття справно вчителював у містечку Сянок (Польща), паралельно доволі плідно займався малярством. У 1930-х роках — період складних умов неоднозначної урядової політики Польщі щодо українців — Гец був активно задіяним до створення та розвою музею «Лемківщина» (Сянок), очолюючи цю організацію включно до завершення Другої світової війни.

У повоєнний період життя художника складалося доволі непросто: йому судилося пережити неодноразові ув'язнення, вербування спецслужбами, спроби самогубства, конфлікти з високими очільниками польської влади та культури. Незважаючи на всі перешкоди та негаразди, Гец багато працював творчо, сповідував високі релігійні, національні, морально-етичні переконання, був активним учасником суспільних та мистецьких подій у Народній Республіці Польща (НРП), залишався лояльним та толерантним щодо польської культури. Протягом усього життя віддано зберігав українську національну ідентичність. Проживаючи у НРП, яка від 1944 року була соціалістичним сателітом СРСР, художник постійно зіштовхувався з болісними непорозуміннями з державними структурами, складними комунікаціями із чиновниками від культури та спецслужбами, що змушувало Геца повсякчас відстоювати власну думку, честь, гідність. Та, незважаючи ні на що, він був вдячним долі, яка дала йому можливість жити і працювати у Кракові, адже це давнє місто було пов'язане для нього не лише з болісними втратами та глибокими розчаруваннями, але й успіхами, досягненнями та щасливими моментами.

Пережиті радощі та труднощі Л. Гец «виливав» на сторінках зошитів-щоденників, які слугували ефективним інструментом у подоланні різних життєвих колізій.

До поняття «Щоденники» Лева Геца належить доволі значна кількість рукописного матеріалу, зокрема два зшитих ниткою зошити, названі художником «Споминами»: перший — розпочатий на початку 1930-х років і завершений 22 січня 1941 року (загальна кількість — 219 стор.) і другий — розпочатий 27 січня 1941 року з останнім записом 21 липня 1944 року (загальна кількість — 130 стор.).

Від 1958 року обидва зошити зберігалися в архіві бібліотеки оо. Василіян у Римі.

Увесь україномовний матеріал «Споминів» — це унікальні свідчення про життя і творчість Лева Геца: спогади, авторські рисунки та замальовки, фотографії, щирі роздуми про життя, політику та творчість, створюючи які художник виявив уроджений літературний

хист та вміння логічно, гарною українською мовою викладати свої думки. Перший зошит «Споминів» художник розпочав короткою передмовою: «Спомини мої може читати тільки людина, що має душу і серце, людина думаюча і вчутлива, людина добра і прихильна. Спомини мої не може читати матеріаліст, позбавлений душі, серця і розуму, байдужий на нужду і терпіння людини» [1, с. 1].

До «Споминів», вдало ілюструючи рукописні матеріали, Гец активно долучає велику кількість листів, довідок, вирізок з газет та ін.: «Тяжко мені писати оці мої мізерні спомини. Яюсь перо не складається, і не вмю писати. Що напишу рядок, — огортає мене зневіра і скоріше попалив би все. Мав я вже раз писані оті річі і по літах кинув у піч. Тепер пишу їх у друге. Нема вже тут порядку. Пишу те, що приходить до голови, і нема тут вже цього присмаку свіжості. Можливо теж, що спомини ці списую у хвилі свого жалю і може роблять вони вражінні гіркоти або пригноблення. Відбивається тут скоріше моя самотність. Страшна тишина у моїй хаті. Один приятель мій це годинник. Він один безперервно дає знати, що спішить в перед» [1, с. 52].

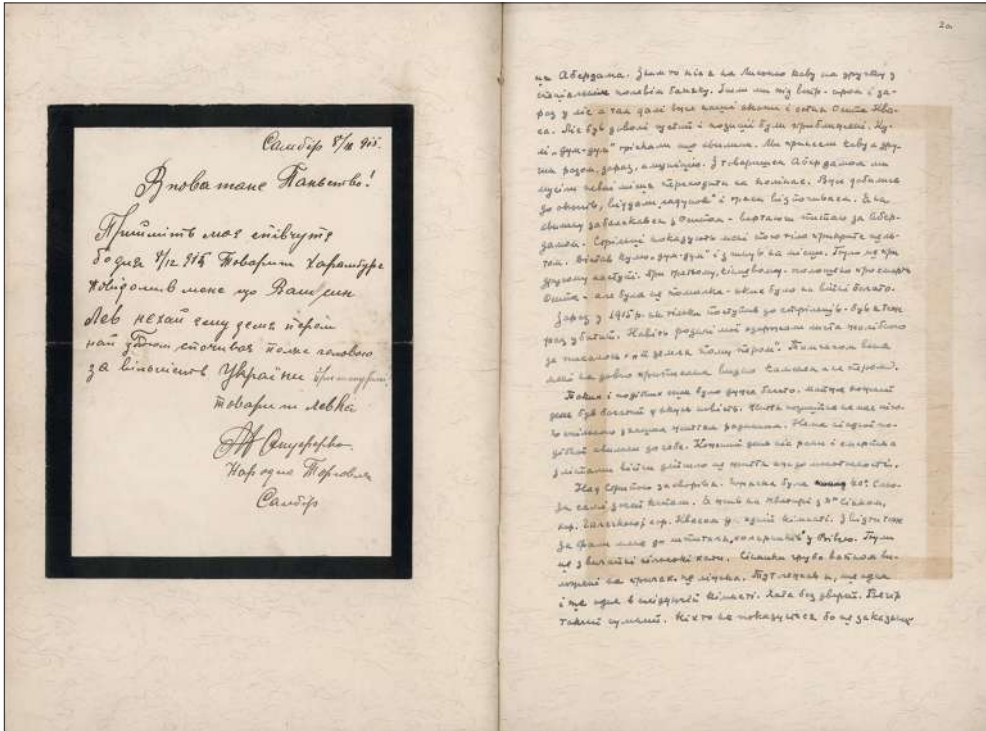
Перший том «Споминів» віддзеркалює враження та спостереження автора про дитинство, зокрема містить зворушливі спогади про найріднішу людину: «Мати моя заслуговувала собі моїм життям на найкращі слова.

Була це людина дуже інтелігентна, добра і понад міру працююча. Вдача дуже ніжна і вчутлива, при чім гарно співала. Людина великої самопошвант аж до забуття. Мимо цих добрих сторінок, життя не пожалувало їй як найбільше терпіння» [1, с. 2].

Із захопленням Гец описує своє спілкування з відомим львівським художником Олексою Новаківським, з яким познайомився перед початком Першої світової війни і творчість якого мала надзвичайно великий вплив на ранні витвори майбутнього художника: «...я майже день у день прислухуюся мові артиста про його мистецтво. Було це безумовно велике свято у мойому житті. Образи Новаківського робили на мене несамовите вражіння. Був то перший мистець, якого оглядав я праці. До цього сам Новаківський робив навривь оригінальне вражіння. В мові запальний і нестримний — доводив себе нераз до хворовитої гарячки. Вислухував його викладів і прів я з нерозуміння. Незвичний приймати сильних думок мистця, я звичайно сидів спокійно і вслухався в гру його слів. Не рисував нічого, а тільки слухав. Творчість артиста вбивала мою увагу, і я вертався до дому дуже маленьким. Уважаю щастям молодого мистця не розуміти великих творів — тоді він краще зможе бути собою» [1, с. 8].

Доволі значний обсяг тексту — 11 сторінок — Гец присвятив розповідям про участь у Першій світовій війні в Лавах Українських Січових Стрільців (УСС) і перебування в таборі інтернованих у Домб'є, супроводжуючи рукопис не лише власними малюнками, а й рисунками побратимів: наприклад, — відомого художника-усусівця О. Куриласа [1, с. 22] чи оригінальним листом командира підрозділу, в якому хлопець відбував службу, до його батьків з повідомленням, яке пізніше, на щастя, виявилось помилковим: «...Ваш син Лев, нехай йому земля попелом, най з Богом спочиває, поляг головою за вільність України при штурмі...» [1, с. 20]. У «Споминах» Гец з великою пошаною згадує не лише роки Першої світової війни, але й час, проведений ним у таборі для інтернованих у Домб'є.

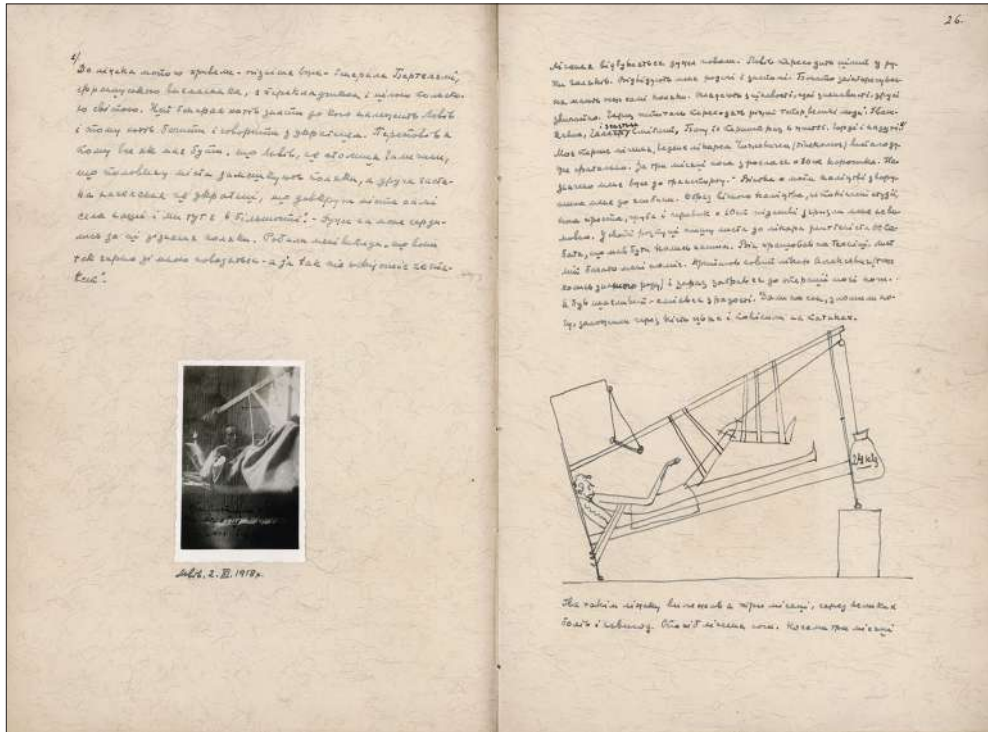
Усі яскраві враження від пережитого художником у 1915—1919 роках лягли в основу перших серйозних мистецьких напрацювань рукотворних авторських альбомів «Антологія стрілецької творчості» та «Домб'є — 1918—9». Ці книги стали не лише культурно-мистецькими літописами перебігу військових дій УСС-ів, а й переконливо продемонстрували уроджені здібності Геца до каліграфії, художнього редагування та образотворчого мистецтва. А от літературний хист, яскравість уяви, добру пам'ять, образне мислення та багатий словниковий запас підтверджуються емоційними розповідями на сторінках «Споминів» про своє життя: з великим захопленням Гец описує навчання у Краківській академії мистецтв, улюбленого викладача — відомого польського художника Станіслава Дембіцького; активну участь у виставковій діяльності Гуртка Діячів Українського Мистецтва (ГДУМ), Асоціації Незалежних Українських Мистців (АНУМ), Towarzystwa

Przyjaciółtu Sztuk Pięknych we Lwowie (Товариство Приятелів Мистецтва у Львові), з якими розпочав творчу співпрацю ще за часів початку навчання в академії.

У першому зошиті «Споминів» чи не найбільшу увагу Гець приділяє подіям, які відбувалися після завершення навчання у Краківській академії мистецтв, коли отримав роботу вчителя в місті Сянок (зараз територія Польщі). Переїхавши на сталий побут до маленького містечка в мальовничих Бещадах, Гець описує суспільні та культурні події в містечку, фіксуючи всі обставини, в які йому судилося потрапити. Він ретельно змальовує свій побут, учительську працю в гімназії, правдиво засвідчує доволі складну суспільно-політичну ситуацію в багатонаціональному містечку. Виокремлено наголошує на вагомих творчих здобутках, участі у створенні та подальшому керівництві музеєм «Лемківщина», дослідницькій, реставраційній та організаторській роботі в цій установі, співпраці з відомими діячами української та польської культури — Оленою Кульчицькою, Соломією Крушельницькою, Юзефом Мехоффером, Іларіоном Свенціцьким та багатьма іншими.

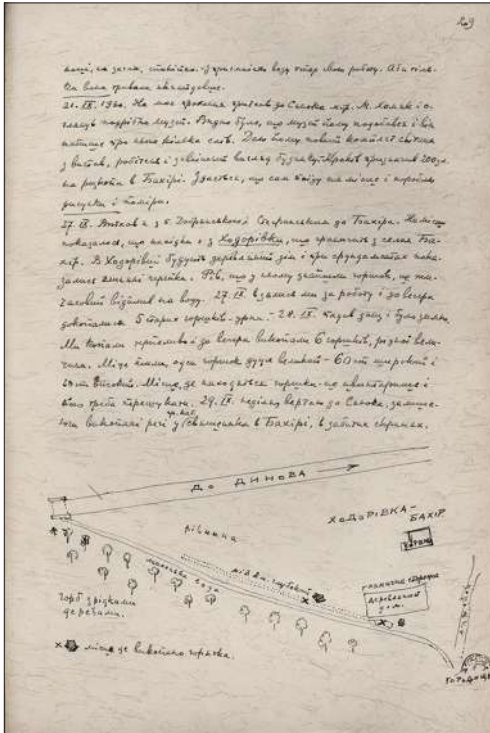
Усі ці важливі події Гець супроводжує, а часом і підтверджує оригінальними документами (вирізками з газет, записками, довідками) та чисельними фотографіями. Особливу історичну та мистецьку цінність становлять світлина з подорожі до Швеції (1934 р.) та Данії (1935 р.), про участь музейних

Лев Гец, 2. III. 1919.

працівників «Лемківщини» у з'їздах Комітету Українських Обласних Музеїв (КУОМ); унікальні фотографії музейної експозиції та окремих експонатів.

Вартісними є описи Геца, присвячені початку Першої світової війни: «...розпочалась недобре боротьба на цілому фронті польсько-німецьким. Німецькі літаки налітають пограничні міста і при допомозі бомб ширять щось вроді паніки... Пекло на землі розпочалось...» [1, с. 143]. Ретельно фіксуючи числа, художник описує події, що відбувалися в Сяноку з появою загарбницьких підрозділів: «9.IX.1939 р. німці зайняли Сянік. Їх армія змоторизована — спішить в шаленім темпі в перед. Літаки прискорюють наступ і ширять вже правдиву паніку. Від кількох днів нема в Сяноці світла, і ми не можемо слухати радія. Відірвані від світа, живемо в пльотках і плітками з вулиці... Нерви натягнені до краю» [1, с. 144]. Усі пережиті страхіття, зокрема перші вбивства на вулицях міста й у навколишніх селах, стали головною темою оповідей Геца. Надважливим є той факт, що, змальовуючи окремі події, художник дуже об'єктивно, правдиво та неупереджено описує випадки, які відбувалися в місті: розстріли мешканців різних національностей, брутальне ставлення окупантів до єврейського населення, залякування та цькування і польських, і українських селян: «...за людьми ходить страх і розпука...» [1, с. 148].

радості я не здобув — але боротьбу вів, за ті добра, безперервно... Перший том списаних днів моїх 45 літ життя віддаю у руки того, незнакогого, а то невідомого мені ніколи, з бажанням аби відчитуючи ті сторінки, незнайомий був людиною з душею, серцем і розумом» [1, с. 219].

27 січня 1941 року Гець продовжив записи наскрізною нумерацією сторінок наступного зошита, назвавши його вже «книгою своїх записків»: «Може книга ця буде цікавішою від першої, може настануть дні більш радісні і життя стане здоровіше, веселіше і соняшне і я зможу занотувати про оточення і самого себе, промінні і щасливі переживання» [2, с. 220].

Як засвідчують записи у другому зошиті «Споминів» життя Геця в Сяноку, в наступні роки окупації мало що змінилося. Він і надалі ретельно

відслідковував та занотовував найцікавіші, на його погляд, події, які відбувалися в місті, аналізував ситуацію, що склалася в поневоленій фашистським режимом Польщі, розмірковував над майбутнім.

Усі згадані випадки, які мали місце у провінційному містечку, можуть слугувати цінним фактологічним матеріалом для істориків, адже були описані в реальному часі особою, неупередженою в питаннях політики. Як керівник культурологічної установи, що була розміщена в Сяноцькому замку, Гець сумлінно виконував свої професійні обов'язки, жертвовно займався справами музею, приймав гостей (зокрема й німецьких офіцерів та різного штибу дослідників), навіть здійснив спробу «...взяти участь у науковій праці монографії "Лемківщина" по темі: Етнографія Лемківщини», що завершилася «...викладом про музейництво і фольклор Лемківщини для освітніх рефератів», який репрезентував науковцям [2, с. 225].

На сторінках «Споминів» художник доволі відверто описує свої глибоко особистісні переживання: «Сумно мені жити самому без друга, без теплого доброго слова. Тяжко мені вести боротьбу з нудьгою і тугою, на пустій провінції. І сам не знаю, як видержав я у глухій провінції сімнадцять довгих років» [2, с. 227]. Другий рік війни, цілковита залежність від окупаційної влади, складні стосунки з нацистським керівництвом та ізольованість від

спілкування важким тягарем позначалися на настрої та самопочутті Геца. Від стресових нападів він рятувався роботою в музеї, інколи займався малюванням, слухав радіо та силувався читати. Мабуть, саме через тужливий настрій замовив у знайомого гороскоп, який хоч і потрактував «ворожбитством», що йому «не належить вірити і ним перейматися», однак з інтересом ознайомився з невибагливим друкованим на окремому аркуші текстом, зберігши його у «Споминах» [2, с. 223].

Наприкінці квітня 1941-го Гец отримав розпорядження окупаційної влади про вивезення цінних експонатів музею поза межі Сянока «на безпечніше місце», бо «...замок, у якому міститься музей, стоїть нещасливо, бо на самій границі. З вікон музею видно большевиків як на долоні...» [2, с. 236]. Для керівника установи це було надзвичайно складна та клопітка справа, але «якось рятувати наші збірки треба» [2, с. 236]. І, як виявилось, побоювання були недаремними: «У Сяноці іде безупинку слаба артилерійська перестрілка. Нетерпеливо ждуть перших звідомлень з фронту... Ідуть страшенно цікаві події, і я хочу конче бачити вислід цієї війни» [2, с. 246]. За кілька місяців, в червні 1941 року, розпочалися військові дії на кордоні з СРСР.

Незважаючи на власну аполітичність, ухилення від участі в різноманітних заходах та розмовах на військові теми, Гец щиро вболівав за долю України, особливо з початком війни: «Німецькі війська увійшли на Україну. Большевики роблять погроми над нашим народом. Летиться кров потоками. Ми вижидаєм завершення гри воєнної і вислідів із цих безмежних терпінь. Чекаєм кінця мукам нещадним. Народ страждає, калічить нерви, рветься до волі, тратить розум, блудить в утраті рівноваги духа, і мукам цим немає кінця. Може тим разом доля нашого народу буде вирішена» [2, с. 237]. Свою ж місію у служінні Україні Гец убачав у збереженні музейних цінностей, які знаходилися в Сяноцькому замку. Колекція музею складалася з польських та українських — лемківських експонатів. У роки війни окупаційна влада налаштовувала діяльність установи на пропагування німецької культури як такої, що в подальшому позитивно впливатиме на розвиток регіонального образотворчого та декоративного мистецтва. Такі ж умови висувалися щодо побудови нових музейних експозицій у замковому приміщенні. Гец як керівник закладу виступав за правдивість та об'єктивність культурної роботи, адже з 1930-го розбудовував музей, привозив із чисельних експедицій давні пам'ятки, комплектував фондову збірку. Він добре знав польське та українське мистецтво, був послідовником вивчення та збереження достовірних історико-культурних надбань матеріальної та духовної спадщини народів, що століттями населяли мальовничі Бескиди. Усі його прагнення і надалі провадити правдиву та об'єктивну політику музейної праці не надто подобалися новоприбулій владі. Гецові неодноразово доводилося відстоювати не лише власну гідність як керівника єдиної діючої в період окупації культурологічної установи, але й рятувати

16 музейну збірку, яка нараховувала 99 % лемківських експонатів: «...нам відмовлено українство, що музей не є український, що це державна інституція, а музей не є німецький...» [2, с. 249].

Та, попри всі труднощі, для Геца набагато прикрішою була інформація, що надходила з рідного Львова, захопленого восени 1939-го. У «Споминах» Гец зберіг оригінальний лист Юрка Тисовського — сина Олександра Тисовського, професора Львівського університету, уривки з якого описують увесь жах, принесений «советами» до міста: «Дорогий пане Професоре! Отже, вперше можу написати по тих двох важких роках. Багато ми пережили. Ждали підчас тамтої війни німців, прийшли більшовики. Лише цих війна врятувала нас від жахливого НКВД. Вічний терор, підслухи, доноси, арешти, звірські катування. Нашу хату не минуло горе. В суботу, 28.VI.1941. Ранком вивезли чекісти Діда й Бабуню. Не помагали плачі, прохання. Дідо був важко хворий на склерозу, й лікарі заборонили всякі психічні й фізичні потрясення. Червоні кати взяли Діда просто з ліжка на вантажне авто. Не було часу навіть дати на дорогу їди. В понеділок були в Тернополі. ОУН й селяни хотіли їх вирвати з рук НКВД-истів, але не вдалось. В кожному разі люди виділи Діда й Бабцю, що були цілий час під сильною "опікою". Дідо мав там говорити: "Стріляйте мене, хай Європа знає, я далі не поїду!". Пірвали їх обох з Тернополя ніччю. Наші пошукування не дали жодного висліді. Мама їздила аж в Тернопільщину, бо були поголоски, що вони десь врятувалися на селі. Але їх там нігде й не було. В пошукуваннях брали теж участь урядові чинники. Я маю надії кажебудь їх знайти живими. І так живемо в смутку...

Людські жертви НКВД за час їхнього дволітнього пакування біля 20 000 людей (Вязниці, Казахстан і т. д.)... 4. VIII. 1941» [2, с. 250—251].

Гец не лише зберіг листа, але й уже через кілька днів — 10.VIII — у «Споминах» прокоментував інформацію, отриману від родини Тисовських: «По тому боці Сяну страшенно тихо і спокійно зробилось. У наших головах хаос і безграничні здогади. Люди комбінують і стараються вишукати лік на зболілу душу. Неспокій думок, душевний розрив загальмував всякий розгін до праці, і в загальному життєвому русі настав спокій. Явище безумовно тимчасове. Народ мусить зрозуміти ситуацію і мусить повернути до рівноваги. Покищо переживаєм хаос думок. В Галичині, напевно, життя іде інакше, і не одурманюють себе десятками вождями, різними сварками і плитками амбіціями. Через брак єдності [підкреслено] прийшла знову кара. Але це ще не кінець» [2, с. 249].

Описуючи враження від подій у Сяноку, Гец виважено аналізує ситуацію, що вимальовується у зв'язку з початком військових протистоянь між німецькими військами та червоною армією 1941-го року: «Настрої в народі дальше пригноблені... Пригноблення тримається і набирає на силі. Ріжно інтерпретують потягнення німців, що викликає хаос серед українського

народу. Життя зробилося безнервне — з дня на день. Денеде чуються слова надії — що так не буде і що щось на днях зміниться» [2, с. 250–251]. Художник, чітко усвідомлюючи політику нацизму, не був особливо налаштованим на позитивні зміни у ставленні окупантів до українців. Антиукраїнські настрої німців в очах художника підтвердило й те, що єдину в місті культурологічну установу було офіційно названо «Kreismuseum in Sanok» (Регіональний музей в Сяноку). Гецові як керівникові Kreismuseum довелося вкотре змінювати експозицію, беззаперечно виконувати побажання керівництва щодо роботи установи, мовчки спостерігати за всім, що діялося в окупованому містечку. Він був свідком не лише фізичного насильства над єврейським населенням чи цинічного ставлення до поляків, але й арештів «видніших українців» — о. Степана Венгриновича, др. Ганушевського, др. Ванчинського, близького товариша — художника Петра Обаля, яким було висунуто підозри в «бандерівщині» [2, с. 252]. Незважаючи на керівну посаду, Гец не мав змоги втручатися в діяльність окупантів чи якось рятувати друзів, а міг лише мовчки спостерігати за жорстокою політикою нацизму: «Трагедія українського народу розвивається. Чи цьому кінець, — чи заіснує лад і згода – єдність у нашому народі і спільна праця? І знову гризоти, біль і жаль розриває душу...» [2, с. 252]. Схожі думки Гец довіряв лише сторінкам «Споминів»: «У музеї сьогодні мертвота, нездоровий дух і душевні клопоти. Українська мова помітувана, а я зневажуваний на кожному кроці, переживаю тортури з дня на день. Вислухую глибоку і нечестну поведінку...» [2, с. 253].

Нелегкі роки війни наклали відбиток не лише на настрої та здоров'я Л. Геца: вони посіяли зерна зневіри та безнадії. Чутлива і вразлива душа художника прагнула спокою та реалізації творчих ідей, а безнадія породжувала тяжкий депресивний стан: «Улітає дух, і вянуть руки. З великого руху і крику зродилась мертвечина... В такому часі тепер живу — працюю і вижидаю нових подій...» [2, с. 264]. З такими доволі пригніченими думками Гец прожив включно до весни 1942 року, яка видалася холодною, виснажливою й голодною.

Усупереч труднощам наступні кілька місяців Гец багато працював: суттєво реконструював експозицію, організував невелику виставку Т. Шевченка; в кількох залах музею розгорнув господарську виставку «Показ рільничий» і терпляче продовжував відстежувати ситуацію на фронтах та в містечку: «Тут, у Сяноці, нема вже про що писати. Люди посоловіли, праця волічється, дні незаметно минають, а до цього нема коли користати з сонця, води і літа. Одним словом, чекаєм всі кінця війни — може тоді буде краще» [2, с. 281].

У цей скрутний час доля таки посміхнулася художнику, і в його житті з'явилася жінка [2, с. 286]. З осені 1942 року сторінки «Споминів» заповнені записами про глибоко особистісні стосунки між 46-літнім художником та

Оленою Лучаківською. Гецові, який багато років прожив сам, було доволі складно звикати до сімейного життя: «Непривичний до такого життя, я хвилююся і трачу терпець. Все ж у ті, так дуже тяжкі часи поборюю всі трудно досить спокійно. Про вдоволення поки що трудно думати. Приземне і покращане життя втягнуло мене з головою у свої кліщі. Не боронюся покищо, лиш бистро придивляюся, чи у тому мойому новому житті остануся сам, чи теж відшукаю друга-приятеля, з котрим краще і легше поборювати трудно. Друга цього шукаю у своєї дружини. Тягарі, що впали на мої плечі тепер, під час війни, є насправду дуже великі» [2, с. 303]. Ці складні стосунки тривали рік: Олена Лучаківська виїхала із Сянока напередодні появи в місті радянських військ.

Окрім різних переживань в особистому житті, Гец, маючи вільну хвилину, занотовує: «Думаю, що спомини мої хоч не дуже цікаві, але зате криють вони у собі правдиве темпо життя малого провінціального містечка Сяніка. На тому тлі змальовую життя одного чоловіка, що займається всім — тільки не мистецтвом, до якого він покликаний. Малюючи крадькома, переживає внутрішню трагедію і через те тратить спокій і винищує нерви. Не своя праця і нерви спричиняють творіння, а з тим і не вдовілля. Кидає чоловік цей собою то в одну, то в другу сторону різних заінтересувань, шукаючи вічно себе і свій загублений шлях. Таке борикання створює у нього біль і терпіння, і він ратується часто втечею від нього, не свого світа. Мріє вічно про мистецтво, малярську роботу, і йому часами тільки вдається стояти при шталюзі [при мольберті. — *I. Г.*]... Ось так віднісся я вражінням, читаючи свої мізерні спомини-нотатки» [2, с. 309]. Але життя продовжувалося, і поряд з доволі активною малярською працею Гец присвячується музеєві. Він, попри те, що «Kreismuseum in Sanok» носив німецьку назву, переобладнав експозицію таким чином, що лемківська культура була представлена в найкращому вигляді, активно займався «відновленням старих ікон» [2, с. 323]. Окрім того, Гец долучається до різних заходів, які відбуваються в місті: «Сянік зазначається тепер спортом і хорами. У спортових змаганнях «Лемко»-Сянік останньо взяв високе місце. Сейчас ідуть хори, а в місяці падолисті-грудні мають брати виступ у мистецькій-образотворчій виставі у Львові» [2, с. 316]. Він також підтримує зв'язки з регіональними українськими музеями Самбора та Коломиї, відвідує Львів, що рятує від «тяжкого подружного життя», яке було сповнене «клопотами-дурницями» [2, с. 321].

З початком 1944 року записи у «Споминах» набувають тяжких думок: «Пятий рік війни дається всім відчувати. Горе іде на цілий світ. Із всіх сторін життя на людину чається смерть. Царює зло!» [2, с. 335]. Гец емоційно описує страждання біженців, які прибувають до Сянока, панічні настрої мешканців міста. З наближенням фронту ситуація загострюється: мешканці масово полишають домівки, забираючи із собою найнеобхідніші речі. За таких фатальних обставин Гец зустрічається з товаришами,

які через Сянок «переміщуються де хто може»: з художником Л. Перфецьким, давнім товаришем Зеновієм Лиськом та іншими [2, с. 339—340].

У квітневі дні 1944-го Гец отримує наказ розібрати музейну експозицію та підготувати приміщення Сяноцького замку для військових потреб. Місто зачалося в очікуванні активних бойових дій. У цей складний час на жодній сторінці «Споминів» він не обмовився про бажання залишити Сянок з українськими біженцями чи емігрувати на Захід. Навпаки, від червня 44-го, напередодні визволення міста від німецьких окупантів, художник багато малював, робив нові записи у «Споминах», контролював ситуацію із залишеними в замку музейними експонатами. Він ніяк не зреагував на те, що його дружина покинула його і виїхала із Сянока: «Щиро відпочиваю по тім, що пережив у супружому житті. Чую, як скоро повертаю до рівноваги і як опускає мене цей нестерпний психічний тиск, що ішов від жінки... Починаю знова нове життя!» [2, с. 349].

Уважно слідкуючи за всім, що відбувалося в місті, Гец найбільше вболівав за долю музею: «Нема в нас ніякої опіки над цінностями мистецтва. Є в мене дещо з надбаних праць, і їх треба охороняти перед налетами бомбовиків. Питаю людей заможних і впливових, але жаден не має ні трохи зацікавлення у цих справах. Лишається самому розпинатися, але це понад мої сили, і у свій час я все лишу на місці. Німці свої річи вивозять організовано, а в нас нема нікого, хто б поцікавився музеєм, а вже моїм мистецьким надбанням, то шкода згадувати. Буде катастрофа і втрата» [2, с. 350].

Останній запис «Споминів» датується 2 липня 1944 року: «Прийшли часи правдивого божевілля... Страх панічний охопив людей, і вони мучаться безмірно. Кінець гри надходить, і тут нема чого розпачати...» [2, с. 350].

Перед самим приходом червоної армії до Сянока Гец був змушений терміново полишити місто. На залізничному вокзалі він зустрів Маркіяна Дзеровича — давнього товариша, з яким приятелював ще з часів навчання у Кракові, якому віддав на вивезення і збереження невеликий пакунок, в якому були рукописні мистецькі альбоми «Антологія стрілецької творчості» і «Домб'є 1918—9», папка з рисунками періоду Першої світової війни та два зошити «Споминів». Гец не знав, чи зможе врятуватись і як надалі складеться його життя. Він просто хотів залишити по собі твори мистецтва, присвячені героїчному минулому Українських Січових Стрільців, та «Спомини», в яких рідною українською мовою оповів своє коротке, як він думав, життя.

Наукова новизна. Увесь представлений у публікації матеріал розглядається вперше, адже рукописні «Спомини» Лева Геца ніколи не були предметом дослідження. З цієї причини запровадження до наукового обігу фактажу «Споминів» не лише вичерпно репрезентує життя і творчість Лева Геца в міжвоєнний період, а й сприятиме кращому розумінню історичних, суспільно-політичних та культурно-мистецьких процесів, які відбувалися на польсько-українському прикордонні в 1930—1944 роках.

Висновки. «Спомини» Лева Геца — унікальне джерело інформації, яке в монологічній формі не лише висвітлює події особистого (приватного) життя, а й пропонує історично-фактологічні матеріали щодо подій Першої та Другої світових воєн, діяльності Українських Січових Стрільців та багато іншого. У зошитах Геца доволі детально розповідає про суспільно-політичне та культурно-мистецьке життя маленького провінційного містечка Сянок на тлі подій у Галичині в міжвоєнний період та складні часи окупації 1939—1944 років.

Рукописні матеріали «Споминів» достовірно відтворюють життя автора, репрезентують його творчу та культурологічну, виокремлено — музейницьку, науково-дослідницьку, реставраційну та мистецтвознавчу діяльність.

Сторінки зошитів розкривають внутрішній світ, уподобання, повсякденне життя, змальовують психологічний автопортрет Лева Геца, адже впродовж років записи допомагали художникові долати життєві кризи, переборювати психологічні травми, сприяли переосмисленню власного досвіду, вивільняли емоції, спонукали до творчої праці.

У «Спогадах» Геца уміло та доречно поєднує документальність (листи, документи, світлини та ін.) з естетичним складником (малюнки, графічні замальовки, ескізи та ін.), посилюючи мистецько-художню вартість рукописів. Заповнюючи сторінки «Споминів» описом власних думок та спостережень, він продемонстрував досконале володіння оригінальною авторською писемною мовою.

Два зошити «Споминів» Лева Геца, які більш як пів століття були практично недоступними та маловідомими, можуть стати важливим джерелом для істориків, дослідників української культури, мистецтвознавців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Геца Л. Книга-Спомини : у 2 кн. Кн. 1. Сянок, 1930—1941 // Рим. Бібліотека Видавництва оо. Василіянів.
2. Геца Л. Книга-Спомини : у 2 кн. Кн. 1. Сянок, 1942—1944 // Рим. Бібліотека Видавництва оо. Василіянів.

Отримано 10 травня 2023 р.

REFERENCES

1. Gets L. *Knyha-Spomyny* : u 2 kn. Kn. 1. Sianok, 1930—1941 [The Book-Memories: in 2 vol. Vol. 1. Sanok, 1930—1941]. Rome. Library of the Publishing House of the Order of Saint Basil the Great. [In Ukrainian].
2. Gets L. *Knyha-Spomyny* : u 2 kn. Kn. 2. Sianok, 1941—1944 [The Book-Memories: in 2 vol. Vol. 2. Sanok, 1941—1944]. Rome. Library of the Publishing House of the Order of Saint Basil the Great. [In Ukrainian].

Retrieved on May 10, 2023

Iryna Gakh

Lviv National Academy of Arts (Lviv, Ukraine)

E-mail: gachiruna@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5627-7039

THE ARTIST'S MANUSCRIPT HERITAGE: "MEMOIRS" BY LEV GETS

The purpose of the study. To review the manuscript materials related to the biographical information and creative activity of the Ukrainian-Polish artist Lev Gets (1896-1971), which are kept in the library of the Order of Saint Basil the Great in Rome. **The research methodology** is based on the historical and cultural approach, which allows the use of chronological and systematic methods that not only significantly complement the artist's biography, but also exhaustively present the artist's creative heritage. **The scientific novelty** lies in the introduction of little-known unpublished documents, which significantly complement the information about the life and work of the famous artist, into scientific circulation. For the first time, the manuscript heritage of Lev Gets, stored in Italy, was reviewed. **Conclusions.** The presented materials of the archive of the library of the Order of Saint Basil the Great in Rome, found and processed by the author, are practically unknown. Therefore, their first publication and research will not only significantly supplement the information about the life and work of Lev Gets, but also increase the modern history of fine arts, and the voluminous material on the course of artistic life in Eastern Galicia in the first half of the 20th century and Ukrainian-Polish cultural and artistic relations of the 1944-1970s will serve for further historical and art historical research.

Key words: Lev Gets, memoirs, diaries, manuscript heritage.